

Marc Schuilenburg:
*'De aanpak van
veiligheid leidt tot
meer onveiligheid'*

Tekst: Lisette Thooft
Beeld: Hollandse Hoogte (34)

‘We vergeten de banaliteit van het goede’

De maatschappij vraagt om meer strengheid tegenover criminaliteit, maar tegelijkertijd lijken we gefascineerd door misdaad en misdadigers. Marc Schuilenburg van de VU noemt dat 'hysterie': hij schreef een boek met die titel. We moeten ons richten op positieve waarden, stelt hij, op geborgenheid, vertrouwen en samenleven.

Als hij in het Journaal weer eens verteld heeft dat de criminaliteit afneemt en dat we in een veilig land leven, krijgt hij de dag erop een stortvloed van boze mails over zich heen. “Ze verwijten me een wegkijker te zijn, niet te weten wat er speelt. Ze zeggen dat ik een randdebiel ben, niet zou mogen lesgeven op de universiteit.”

Terwijl het een aantoonbaar feit is dat de criminaliteit afneemt?

“Ja, sinds 2001. Je ziet het ook terug in slachtofferenquêtes. En hetzelfde is het geval in alle ons omringende landen. De cijfers zijn eenduidig: de criminaliteit daalt enorm. In Nederland was de grafiek in de jaren vijftig en zestig bijna vlak. Vanaf de jaren zestig begon de criminaliteit toe te nemen, en vanaf de jaren tachtig was de stijging scherp, tot 2001. Maar nu zitten we weer op het niveau van 1970.”

Waarom is er dan zoveel roep om strengere straffen, zoveel angst?

“Politici praten over veiligheid altijd in termen van onveiligheid. Zelfs het ministerie van Justitie en Veiligheid praat nooit over veiligheid, alleen over criminaliteit

en onveiligheid. Dat is een rare paradox: dat we veiligheid gelijkstellen aan minder criminaliteit. Terwijl het woord veiligheid in zichzelf zo positief is – het komt van het oud-Fries *felig* of *velich*, dat betekende: geborgenheid, je ergens thuis voelen. Zoals de Engelsen zo mooi zeggen: *a sense of belonging*. Dat geeft een veilig gevoel. Maar die positieve connotaties: vertrouwen, geborgenheid, zorg, zijn we volstrekt vergeten in de afgelopen twintig jaar. We begrijpen veiligheid alleen maar in de negatieve zin van overlast en criminaliteit.

Het taalgebruik staat bol van oorlogsmetaforen: we hebben het over de oorlog tegen drugs, de oorlog tegen terreur, de oorlog tegen misdaad. In Rotterdam hebben we stadsmariniers die optreden tegen onveiligheid, er zijn veiligheidsoffensieven, frontlijnwerkers... Die oorlogsmetafoor suggereert dat we een strijd aan het leveren zijn met de misdaad, op leven en dood. En als we die niet winnen, zijn we overgeleverd aan de wolven. Denk aan de term *lone wolves*, terroristen die op eigen houtje opereren. Beide metaforen kun je terugvoeren naar de zeventiende-eeuwse politiek filosoof Thomas Hobbes, maar ze zijn nog steeds enorm sterk. Los van de vraag of het klopt of niet.”

Kloppen die metaforen niet?

“Nee. Mensen als Steven Pinker en Frans de Waal hebben laten zien dat de oorlogstoestand van onze voorouders op de savanne zoals Hobbes die schetste, alsof mensen elkaar voortdurend de hersens insloegen, nooit zo heeft bestaan. Mensen waren van nature geneigd tot samenwerken, ook toen al. Het ging om samenleven, veel meer dan om overleven. Juist omdat we in kleine groepen samenleefden, dus geborgenheid hadden, ontstond er veiligheid.

De metafoor van de wolf als bloeddorstig, solitair en agressief dier klopt ook niet. Ten eerste is de wolf niet solitair, hij leeft altijd in roedels. Binnen de roedels is er geborgenheid en samenwerking. Natuurlijk jaagt een wolf. Maar de neiging is om de positieve eigenschappen, van zowel de wolf als de mens, terzijde te schuiven.

Bij samenleven gaat het dus om heel andere affecten: geborgenheid, toewijding, zorg voor de ander. We zouden er veel meer over moeten spreken in termen van het goede dan in termen van het kwade.”

Steeds weer over de kwalijke kant van de mens praten is hysterie?

“Het idee dat we op het randje van de Apocalyps zitten, dat we overgeleverd zijn aan de wolven als we niet nog strenger handhaven en nog strengere wetten maken, en alles zien in termen van de wet en de wapenstok, is een vorm van hysterie. Ik heb zes jaar bij het Openbaar Ministerie gewerkt en ik zeg niet dat de wet en de wapenstok overbodig zijn. Bij misstanden moet je repressief optreden. Maar het →

repressieve optreden van de afgelopen twintig jaar, gepaard met die hysterische taal die leidt tot meer wetten, nog straffere maatregelen, nog hogere boetes, meer camera's enzovoort, heeft haar logische grens bereikt. Dan maakt het niet meer uit of er nog honderd camera's bijkomen of de boetes verder verhoogd worden: het instrumentarium heeft zijn grens bereikt en het risico bestaat zelfs dat het omslaat in een negatief effect. Dat noem ik fantoomveiligheid: de aanpak van veiligheid die leidt tot meer onveiligheid."

Hoe werkt dat dan?

"Je ziet bijvoorbeeld veel buurtteams tegenwoordig. Het interessante is dat het overgrote deel daarvan surveilleert in wijken die al heel veilig zijn. Wat doen die teams? Ze kijken naar alles wat afwijkt van de norm: mensen met een baard, met een boerka, hangjongeren enzovoort. Als ze die zien, voelen ze zich onveilig en dat gaan ze met elkaar bespreken in de buurtapp. Op een simpel niveau zie je zo gebeuren dat in wijken die al heel veilig zijn, deze aanpak leidt tot een groter gevoel van onveiligheid, omdat alles wat van de norm afwijkt, die mensen schrik aanjaagt."

Maar als u het hysterie noemt, bedoelt u dan dat deze mensen ziek zijn?

"De term hysterie voor een geestesziekte is in de jaren tachtig uit de DSM geschrapt, het handboek voor artsen en psychiaters. Ik vat het op als sociologisch verschijnsel: het feit dat mensen zich enorm druk maken en daarbij zelfs de controle over hun gedrag kunnen verliezen. En dat ze zich voortdurend manoeuvreren in een soort slachtofferrol, waarbij ze zich bedienen van overdreven taal. Ik wil het niet meer als individuele ziekte zien; het gaat meer om massahysterie."

U schrijft dat hysterie is ingebed in de media.

"Een bekende criminoloog zei ooit: 'Lees de Telegraaf niet en je hebt geen last meer van criminaliteit'. En je ziet het nog nadrukkelijker op sociale media als Facebook en Twitter: het model daarvan zorgt ervoor dat hysterische berichten, overdreven en aandachttrekkend, boven aan je tijdlijn komen. Waarom doen Facebook en Twitter

dat? Omdat ze daarmee meer clicks genereren en dat betekent meer advertentie-inkomsten. Hun verdienmodel is in potentie hysterisch."

Het infecteert volgens u ook de economie en de politiek?

"Hysterie heeft in psychoanalytische zin te maken met een tekort dat we voelen, dat inherent is aan de mens. Dat tekort kan nooit volledig worden ingevuld, het blijft altijd een tekort. Het heeft gemaakt dat de mens in de loop der eeuwen gezonder, welvarender en veiliger is geworden, want we hebben voortdurend gestreefd om het tekort op te vullen. Maar tegelijk leidt het tekort ertoe dat we voelen dat we nog niet alles hebben. Dat is de succesparadox: hoe veiliger, welvarender en gezonder we worden, hoe panischer we reageren op het laatste stukje tekort dat er nog is.

Dat wordt in de economie ingezet om eindeloos spullen te blijven verkopen. Er komt elk jaar een nieuwe iPhone op de markt en iedereen weet dat het nieuwe model niet zoveel verschilt van het oude. Toch heb je de neiging om het nieuwe model aan te schaffen, om een gevoeld tekort op te vullen. De economie speelt dus handig in op het permanente gevoel van tekort."

En in de politiek...?

"Politici zeggen: 'Stem op mij en ik vul het tekort voor je in'. Ik werk nu tien jaar op de afdeling Strafrecht en Criminologie en ik heb nog niet één keer een persconferentie gezien van een minister van Justitie en Veiligheid die zegt: 'Beste Nederlanders, het gaat heel goed, het is weer veiliger geworden'. Als de werkloosheid is gedaald, belegt de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid meteen een persconferentie om dat te vertellen. Met veiligheid doen we dat niet. Waarom niet? Omdat politici bang zijn voor theedrinkers te worden uitgemaakt, en niet te worden herkozen, als ze het niet alleen maar hebben over het bestrijden van criminaliteit. Dan zegt men dat ze het probleem miskennen, nooit in slechte wijken komen, niet met burgers praten, dat het grachtengordelbewoners zijn, linksmensen, *gutmenschen*, noem maar op."

Dat de cijfers niet kloppen...?

"Elk rationeel argument valt dan weg. Net zoals ik boze reacties krijg als ik op het Journaal vertel hoe veilig ons land is. Die boosheid en frustratie heb ik in mijn boek niet willen afdoen als onzin of onwetendheid, want ik denk dat die boosheid echt is. Blijkbaar zijn de gevoelens reëel en heeft het te maken met iets anders dan alleen criminaliteit of de afname ervan."

Paspoort

Marc Schuilenburg (1971) is universitair docent aan de afdeling Strafrecht en Criminologie van de Vrije Universiteit Amsterdam. Hij studeerde rechten en filosofie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Hij werkte zes jaar voor het Openbaar Ministerie voor hij in dienst kwam bij de VU. In 2009 was hij docent van het jaar en in 2014 werd hem de Willem Nagel Prijs voor beste dissertatie toegekend voor zijn proefschrift *Orde in Veiligheid: een dynamisch perspectief*. In 2019 verscheen *Hysterie. Een cultuurdiagnose* (Boom Filosofie, 224 blz., € 22,50), waarin hij betoogt dat onze cultuur hysterie aanmoedigt, beloont en misbruikt.

Schuilenburg woont met zijn vriendin en hun twee dochters in Rotterdam.

Gaat het om het verlies van geborgenheid?

"Geborgenheid begint in de baarmoeder. Het is interessant dat hysterie ooit begrepen werd als een ziekte van de baarmoeder; die zou gaan zwerven door het lichaam, op zoek naar sperma – want het waren meestal ongetrouwde vrouwen die hysterisch werden. Het idee van de zwerfende baarmoeder werd pas in de zeventiende eeuw verlaten met de ontdekking dat de baarmoeder vastzat. Toen konden ook mannen hysterisch worden. Maar er zit nog steeds iets in het idee dat mensen opgewonden worden als ze het idee hebben dat ze hun geborgenheid kwijt zijn. En dat gebeurt als ze geconfronteerd worden met problemen die zo abstract en groot zijn dat ze die heel lastig kunnen vatten, zoals het klimaatprobleem en immigratiestromen. Maar ook door het huidige neoliberale beleid, dat ervoor heeft gezorgd dat de geborgenheid in de wijk op de tocht is komen te staan.

Met de opkomst van het neoliberalisme – het idee van een grote globale markt – zie je dat het gemeenschapsdenken verloren gaat. Sinds de jaren zeventig speelt ook de ontzuiling, en ten derde is er een verlies aan buurthuizen en kleine bibliotheken, waardoor de geborgenheid onder druk komt te staan op lokaal niveau. Kortom, het thuisgevoel staat op het spel. En de politiek wil dat herstellen, maar doet dit vooral met defensieve middelen. Denk aan Trump en het bouwen van een muur met prikkeldraad. Mijn idee is dat je het gevoel van geborgenheid kunt opbouwen door veel meer aandacht te geven aan zaken als zorg en vertrouwen. We gaan uit van de banaliteit van het kwade, sinds Han-

“**‘Alles zien in termen van de wet en de wapenstok is een vorm van hysterie’**

nah Arendt, in de overtuiging dat iedereen tot kwaad kan vervallen, maar we vergeten dat we elke dag ontstellend veel goede dingen doen. Dat noem ik de banaliteit van het goede. Ik wil niet zeggen dat mensen niet kwaad of agressief kunnen zijn, maar het is een ‘en-enverhaal’. Ja, de mens heeft de neiging om ruzie te maken, maar de mens doet ook heel veel meer. En die andere kant zijn we vergeten.

In Rotterdam heb je bijvoorbeeld de Leeszaal, door bewoners opgericht omdat de bibliotheek werd wegbezuinigd en ze een ontmoetingsplek wilden creëren in de wijk. Daar werken nu zeventig, tachtig vrijwilligers, er worden kook- en naaicursussen gegeven, er wordt kleding geruild, er zijn leesavonden: puur om het gemeenschapsgevoel van onderaf te herstellen. “

U schrijft dat hysterie veroorzaakt wordt door het Unheimliche. Hoe zit dat?

“Het gevoel van het *Unheimliche*, met een term van Freud, ligt altijd in het *Heim*, in het huis, besloten. Hoewel we thuis zijn, hebben we toch het gevoel ontheemd te

‘We hebben het gevoel ontheemd te zijn, of de sleutel van ons huis verloren te hebben’

zijn, of de sleutel van ons huis verloren te hebben.”

Dus de fascinatie die er is rond geweld zegt vooral iets over onze angst om geborgenheid te verliezen?

“Die angst wordt geëxploiteerd en uiteindelijk kom je bij fantoomveiligheid. Dan heb je een samenleving gebaseerd op angst, en dat willen we niet, het is geen productieve manier om een samenleving in te richten. Ook vertrouwen kan mensen bij elkaar brengen, dat is het punt van mijn boek. Een samenleving die draait om waarden als toewijding, zorg voor de ander, vertrouwen, geborgenheid, is sterker – alles wat al zit in het woord samenleven. Daar is sociale verbeelding voor nodig. Die mis ik in de politiek. Daarbij negeren we dat criminaliteit er gewoon bij hoort, dat we die nooit helemaal weg zullen krijgen. Ik denk dat burgers best ontvankelijk zijn voor deze boodschap. Het is geen pleidooi voor soft zijn, maar voor de analyse dat een te sterke nadruk alleen op het kwaad en repressie uiteindelijk in het gedingeel omslaat. En alle bestuurders weten dat. Ik heb meer dan dertig burgemeesters gesproken en die zien dat allemaal. Je moet niet alleen onkruid wieden, maar ook af en toe een bloemetje planten.”

Zoals in vergeving en barmhartigheid? Maar als slachtoffers vaker een stem krijgen, komt er dan niet minder ruimte voor vergeving?

“Integendeel. Het herstelrecht is enorm booming: als slachtoffers en daders met elkaar in contact komen, blijken slachtoffers heel vergevingsgezind te zijn. Je ziet ook: als mensen zelf gevraagd worden om rechter te zijn en een straf uit te spreken, en ze krijgen alle ins en outs van een strafzaak te horen, dan komen ze vaak tot een lagere straf dan een rechter. Mensen zijn niet zo wraakzuchtig.” ●